

**TÜRKİYE'DE EĞİTİM GÖREN
PSİKOLOJİ ÖĞRENCİLERİNİN
ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARININ
ENGELLİLİK, SİVİL TOPLUM VE FARKINDALIK
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Nisan 2021, İstanbul

Bu çalışma
İstanbul Zihinsel Engelliler İçin Eğitim ve
Dayanışma Vakfı İZEV tarafından
hazırlanmıştır.

ARAŞTIRMA EKİBİ

Ayşe Ceren Çiçek

Büşra Sena Özcan

Dilara Turgut

Fadime Tuba Şahin

Gonca Nesibe Bora

Meryem Tumba

Nuray Begüm Altunbaş

Yağmur Nilay Cömertpay

KATKI SUNANLAR

Psikolog Ebru Demirtaş

Sosyolog Behram Atmaca

Grafik Tasarımcı Hüseyin Ütün

DANIŞMAN

Merve KILIÇ İZEV Genel Sekreteri

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA EKİBİ.....	3
KATKI SUNANLAR	3
DANIŞMAN.....	3
ÖNSÖZ	5
İSTANBUL ZİHİNSEL ENGELLİLER İÇİN EĞİTİM VE DAYANIŞMA VAKFI İZEV HAKKINDA	7
ÖZET	8
ABSTRACT	8
1. GİRİŞ	9
1.1. Engelli Bireylere Yönelik Tutumlar.....	10
1.2. STK ve Gönüllülük Kavramları Üzerinden Engellilik	12
2. YÖNTEM	17
2.1. Araştırma Modeli	17
2.2. Araştırma Grubu	17
2.3. Veri Toplama Araçları	17
2.3.1. Demografik Bilgi Formu	17
2.3.2. Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeği	18
2.3.3. Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği	18
2.3.4. Sivil Toplum Kuruluşu Algısı Ölçeği	19
2.4. Verilerin Analizi.....	19
3. BULGULAR	20
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	23
SONSÖZ	26
KAYNAKÇA	27

ÖNSÖZ

Milyonlarca zihin ve beden farklı bireyin yaşadığı ülkemizde, bu bireylerin eşit vatandaşlık hakkıyla hayatın her alanında aktif bir şekilde yer alabilmesi için sivil toplum kuruluşlarına büyük sorumluluklar düşmektedir.

Hak temelli çalışmalardan sosyal sorumluluğa, özel eğitimden sosyalizasyona dek uzanan bu büyük sorumluluk alanında sivil toplum kuruluşlarının kapsamlı ve sürdürülebilir hizmetler üretebilmesi ve bütünleşmiş bir toplum oluşturulabilmesi için gençlerin gönüllülük faaliyetlerine katılımı ve toplumsal farkındalığın yaygınlaştırılması temel dayanak noktalarıdır.

Bu sebeple üniversite öğrencilerinin engellilik kavramına yaklaşımı, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülük çalışmalarına katılımını ölçmek istedik. Psikoloji eğitimi alan gençleri odak grup olarak seçtiğimiz araştırmanın çıktılarının, zihin ve beden farklı bireylere yönelik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla yapacağımız tüm çalışmaların üreteceği faydaları artırmak için bizlere bir yol haritası oluşturacağına inanmaktayım.

Bu araştırmayı İZEV gönüllülerinin desteğiyle gerçekleştirdik. Gönüllülerimiz ve araştırmaya anket yoluyla katılan tüm öğrencilere teşekkürlerimle...

Merve KILIÇ
İZEV Genel Sekreteri

Sivil toplum kuruluşlarının günümüzde toplumsal dinamiklerin hareket mekanizmasında büyük bir rolü olduğunu bilmekteyiz. Özel gereksinimli bireylerin toplumla bütünleşmiş halde olması için STK'ların bu dinamiklerin içinde olması gerekiyor ki toplumu bir bütün olarak ele alabilip her bir parçasının uyum içinde yaşamasında yardımcı olabilsin. Bu şekilde ayrımcılığın ve ön yargının önüne geçilmesi hızlanabilir. Bunun için toplumsal grupların zihin ve beden farklı bireylere karşı tutumunun ölçülmesi ve araştırılması gerekmektedir. Grupların tutumlarına ilişkin verilere sahip olabilirsek çalışmalarımızı nasıl yönlendirebileceğimize karşı fikir sahibi olabiliriz.

Zihin ve beden farklı bireylerin aileleri ve yakın çevreleriyle birlikte hayatın bir çok alanında karşılaştığı ötekileştirilmenin önüne geçmek için STK'lar bu alanda çalışmalar yürütüp gönüllü katılımını artırmalıdır. Burada ulaşılan kişi sayısının yanında, ulaşılan kişilerle ne denli bir ilişkisinin olduğu da önemlidir. STK'ların gönüllüleriyle kurduğu sistematik bağ ile başarılmak istenen birçok hedefe daha hızlı ulaşılabilir.

Türkiye'de özel gereksinimli bireyler odaklı literatürün kabarık olmayışı ve toplumun bakış açısında halen olumsuzluk ve önyargılarla karşılaşılıyor olmamız, bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Araştırmanın, psikoloji lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin engelli bireylere karşı tutumları ile ileride yapılabilecek araştırmalara kaynak niteliğine sahip olacağına ve yapılabilecek farkındalık çalışmalarına yol göstereceğine inanmaktayız.

İZEV olarak zihin ve beden farklı bireylerin toplumsal boyutta yaşadığı eşitsizliklerin önüne geçebilmemiz için yapılan farkındalık çalışmalarının yeni nesil ve çok yönlü olmasının gerekliliğini savunuyoruz. Bugüne kadar yaptığımız birçok çalışmamızda bu bakış açısını korumaya özen gösterdik. Çünkü her yaştan bireye dokunup fikirlerinde pozitif yönde bir değişim gerçekleştirebilirsek yarınlarımız için daha yaşanabilir bir dünya inşa etme yolundaki hedefimize bir adım daha yaklaşmış olacağız.

Sosyolog Behram ATMACA
İZEV Gönüllü Yönetimi Koordinatörü

İSTANBUL ZİHİNSEL ENGELLİLER İÇİN EĞİTİM VE DAYANIŞMA VAKFI İZEV HAKKINDA

İZEV, 1989 yılında zihin farklı çocuk sahibi olan ebeveynler tarafından dernek olarak kurulmuş; 1997 yılında Vakıf tüzel kişiliğine bürünmüştür. 1997'den beri kesintisiz olarak faaliyet gösteren Vakıf, Türkiye'de alanında birçok ilki gerçekleştirmiştir.

İZEV; özel eğitim, özel gereksinimli bireylere yönelik mesleki eğitim, istihdam, hak savunuculuğu ve öz savunuculuk, sosyalizasyon, aile destek programları, araştırma ve raporlama, gönüllük çalışmaları, farkındalık çalışmaları gibi pek çok alanda faaliyet göstermektedir.

İZEV Türkiye'nin ilk özel eğitim programını hazırlayarak MEB onayıyla müfredat çerçevesinde eğitim çalışmalarının başlamasını sağlamıştır. İlk özel eğitim veren ilköğretim okulunun hayata geçirilerek kamuya hibe edilmesinin ardından ilave binalar inşa ettirerek anaokulu ve meslek okulu programlarını da hayata geçirmiş; "Saadet İlköğretim Okulu, Anaokulu, İş ve Meslek Okulu" ismiyle uzun yıllar yüzlerce kişiye eğitim ve istihdam hizmeti gerçekleştirmiştir.

İZEV Türkiye'nin ilk bağımsız yaşam modeli ve programını başlatmış, çok sayıda özel gereksinimli bireyin sosyalleşerek bağımsız bir şekilde hayata dâhil olmasını sağlamıştır.

İZEV Türkiye'nin alanında ilk mesleki eğitim hizmetlerini üretmiş ve ilk istihdamlara aracılık etmiştir.

İZEV Türkiye'nin özel gereksinimli gençlerden oluşan ilk model bireylerini topluma kazandırmıştır. (İlk tiyatro oyuncusu, ilk sanat rehberi, ilk halkla ilişkiler sorumlusu vb.)

İZEV Türkiye'nin en uzun süre sergilenen ve en çok ziyaretçi alan sosyal sorumluluk sergilerini gerçekleştirmiştir. (Sanat ve Biz ve Hayvanlar ve Biz Proje sergileri aracılığıyla 10.000.000 kişi ağırlanmıştır.)

İZEV Türkiye'nin en çok ödül alan sosyal farkındalık projesini gerçekleştirmiştir. (Yaşam Hakkı-Duvar Farkındalık videosu ile 16 ulusal ve uluslararası ödül)

Ve İZEV yine ilkleri gerçekleştirerek hem karar vericilere hem topluma hem de sivil topluma yenilikçi bir bakış açısıyla sivil toplum faaliyetlerini sürdürmeleri adına örnek teşkil etmeye, milyonlarca özel gereksinimli birey ve ailesine ilham kaynağı olmaya devam etmektedir

ÖZET

Bu araştırmanın amacı psikoloji lisans öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını belirlemektir. Araştırmada Yeşil, R. (2017) tarafından geliştirilen Sivil Toplum Kuruluşu Algısı Ölçeği, Yaralı, D. (2015) Tarafından geliştirilen Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeği ve Yelpaze, İ. ve Türküm, A. S. (2018) tarafından geliştirilen Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği 453 gönüllü lisans öğrencisine uygulanarak; veriler Pearson Korelasyon, T test ve tek yönlü ANOVA kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda psikoloji lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin engelli bireylere yönelik genel tutumlarının olumlu yönde olduğu; bu tutumların bazı değişkenlere göre farklılaştığı görülmektedir. **Özellikle lisans öğrencilerinin engelli yakını olma, cinsiyet, STK yönelik algı, daha önce engelli bireylerle çalışmış olması durumuna göre ilişkinin değiştiği görülmüştür.** Lisans öğrencilerinin tutumlarının olumlu yönde değişmesi için üniversitelerde daha fazla farkındalık seminerleri verilmesi ve STK'larda gönüllü olunmasının etkili olduğu görülmektedir.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the attitudes of psychology undergraduate and graduate students towards disabled individuals. In the study, the Civil Society Organization Perception Scale developed by Yeşil, R. (2017), Attitude Scale for Individuals with Special Needs developed by Yaralı, D. (2015), İ. and Türküm, A. S. data were analyzed using Pearson Correlation and t test. As a result of the study, it was found that psychology undergraduate and graduate students' general attitudes towards disabled individuals were positive; it is seen that these attitudes differ according to some variables. Relationships were observed especially according to the status of being a relative of undergraduate students with a disability, gender, perception towards NGOs, and having previously worked with disabled individuals. It is seen that giving awareness seminars at universities and volunteering in NGO's are effective for changing the attitudes of undergraduate students.

1. GİRİŞ

Engellilik karmaşık, dinamik, çok boyutlu ve tartışmalı bir konudur (World Health Organization [WHO], 2011). Leonardi ve diğerleri (2006) engelliliği yetersizlik, aktivite sınırlılıkları ve katılım kısıtlamalarını içinde bulunduran bir şemsiye terim olarak tanımlar. Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi (2009) engelliliği kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında yapması gereken işleri kendi kendisine yapamayanlar olarak tanımlar. Ülkemizde ise 5378 Sayılı Özürlüler (Engelliler) Kanunu (2005)'na göre “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” engelli olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan ICD-10 (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) ve ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) olarak iki genel geçer engellilik sınıflandırması bulunmaktadır. ICD-10 hastalık koşullarını etiyolojilerine bağlı olarak örneğin hastalık, bozukluk, yaralanma gibi bir sınıflandırma sağlarken, ICF sağlık koşullarıyla ilişkili işlevsellik ve engelliliği kavramsallaştıran bir çerçeve sunar (Peterson, 2005). Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) ise beş başlık altında engel türlerini toplamıştır. Bu bağlamda, kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve ya fonksiyon kaybı ortopedik engelli; tek veya iki gözünde olmak üzere tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu görme engelli; tek veya iki kulağında olmak üzere tam veya kısmi işitme kaybı işitme engelli; ses bozukluğu, herhangi bir nedene bağlı olarak konuşamama ve ya konuşmanın hızı, akılcılığı ve ifadesinde bozukluk dil ve konuşma engelli; mental retardasyon, down sendromu gibi çeşitli derecelerde zihinsel yetersizlik zihinsel engelli olarak tanımlar (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002).

Bu kavram üzerindeki sınıflamalar dahilinde, bu engellere sahip olan kişilere zaman içerisinde çeşitli etiketlemeler içeren adlandırmalar kullanılmıştır. Özellikle zaman içerisinde anormal çocuk, ayrıcalıklı çocuk, engelli çocuk, yetersizliği olan birey gibi etiketlemeden uzaklaşıp, bireyin gereksinimlerini dikkate alınarak “Özel Gereksinimi Olan Birey” şeklinde daha kapsayıcı bir terim kullanmayı kabul görmüşlerdir (Cavkaytar, Melekoğlu & Yıldız, 2014). Türkiye’de ise Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı

farklılık gösteren birey şeklinde tanımlanan ‘özel eğitime ihtiyacı olan birey’ terimi kullanılmaktadır (ÖEH, 2012).

Bu sınıflamalar dahilinde tanımlamalara sahip olan özel gereksinimi olan bireylerin dünya nüfusunda her geçen gün arttığı bildirilmiş ve güncel olarak sayıları bazı kurumlar tarafından açıklanmıştır. Yaklaşık olarak dünya nüfusunun %15’ini engellilerden oluştuğu saptanmıştır (DSÖ, 2011). Ülkemizde ise 2011 yılı için genel nüfusa oranla en az bir vücut fonksiyonunda bozukluk olanların oranı yaklaşık olarak %6,5’dir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2016). Bu oranları engelli sınıflandırmasına göre incelenecek olursa nüfusun % 1.4’ü görme, %1.1’i işitme, %0.7’si konuşma, %3.3’ü ortopedik, %2.2’si ise zihinsel engellilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2016).

Bugün bazı ülke ve bölgelerde engelliler, engeli olmayan insanlarla yaşam biçimi ve standardı yönünden farklılıklarını en aza indirmişken, bazı ülkelerde toplum dışına itilmişlikten kurtulamamışlardır (Karahan-Güven ve Kuru, 2015:36). Bu problemin nedenlerine bakıldığında aslında çıkış noktasının engelli bireylere yönelik algı ve tutumlardan kaynaklandığını söyleyebilmek mümkündür.

1.1. Engelli Bireylere Yönelik Tutumlar

Tutum, bireyin bilgi ve inançlarının yansıması olarak nesnelere, fikirlere, olaylara ve diğer insanlara ilişkin düşünce, duygu ve davranışlarını düzenleyen bir eğilimdir (Kağıtçıbaşı, 1979; akt. Altıparmak ve Yıldırım-Sarı, 2011). Bireyler, tutumları çerçevesinde dünyayı ve olayları anlamlandırmaya çalışmakta, bu yolla da davranışlarını şekillendirmektedir (Antonak ve Livneh, 2000). Aynı zamanda tutumlar belirli bir grup içerisinde bulunan tüm üyelere genellenerek stereotipik yargılara neden olmakta, “normal” ve “anormal” ayrımını ortaya çıkarmaktadır (Daruwalla ve Darcy, 2005).

Toplum içerisinde özellikle dezavantajlı gruplarda bulunan bireylere karşı sahip olunan genel tutumların yönü, bu bireylerin adaptasyonu ve yaşamlarının kolaylaşması noktasında büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada toplumun en büyük azınlık gruplarından olan engelli bireylere karşı olan tutumlar da bu bireyleri çeşitli açılardan etkilemekte; sahip olunan olumlu tutumlar engelli bireylerin toplum ile bütünleşmesini kolaylaştırmakta iken, olumsuz tutumlar ise önyargı ve ayrımcılığa neden olmakta, bu bireylerin benlik kavramını zedelemekte, stres seviyelerini arttırmakta ve sosyal yaşam, eğitim ve iş ortamlarına katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir (White, Jackson ve Gordon, 2006; akt. Altıparmak ve Yıldırım-Sarı, 2011).

Önyargı, küçümseme ve hor görmeyi içeren olumsuz tutumlar engelli bireylerin korkulacak, acınacak, eksik ve yararsız bireyler olarak algılanmalarına ve dışlanmalarına neden olmaktadır (Antonak ve Livneh, 2000). Sosyal kimlikleri önyargı ile damgalanarak toplum tarafından soyutlanmalarına ve haklarından yoksun bırakılmalarına neden olmaktadır. Ülkemizde 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı ‘Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ ile birlikte engelli bireylerin hakları yasal güvence altına alınmış, ayrımcılık bir suç sayılmıştır (Akbulut, 2012). Fakat bu bireyler yasalar tarafından verilen haklara sahip olmalarına rağmen toplum tarafından soyutlanmaları nedeniyle bu haklarını kullanmaktan mahrum kalmaktadırlar (İldız ve Tezel, 2018). Ayrıca bu kanun; resmi ve özel kamusal yapıların, kentsel mekanların ve toplu taşıma araçlarının engelli bireylerin kullanımına uygun hale getirilmesi noktasında da çeşitli düzenlemeler getirmiştir. (Akbulut, 2012).

Engelli bireyler sahip oldukları fiziksel özellikler nedeniyle değil, toplum tarafından kendilerine atfedilen özellikler sonucu toplumsal yaşama katılamamaktadır (Goffman, 1968). Engelli bireyler öz saygı, güven duygularını ve duygusal davranışlarını toplumun kendilerine karşı olan tutum ve davranışları çerçevesinde şekillendirmektedir (Özyürek, 2000). Toplum tarafından geliştirilen acıma ve merhamet etme duyguları ise engelli bireylerin kısıtlı yetenekleri olan aciz insanlar olarak algılanmalarına yol açarak ayrımcı uygulamalara neden olmaktadır (Akbulut, 2012). Bu uygulamalar sonucunda zaten sosyal açıdan risklere sahip engelli bireyler, kendilerini izole etmekte ve daha zayıf sosyal yeteneklere sahip olmaktadır. Sonuç olarak ise engelli bireylerin toplum içerisinde görünürlüğü azalmakta ve toplum tarafından oluşturulan olumsuz tutumlar pekişmektedir (Burcu, 2011).

Engellilere olan bu olumsuz tutumlar sadece bireysel yapılan etiketlemelerin, ayrıştırma- ların yanında engelli bireylerin eğitim, sosyal çevre, ekonomik özgürlük gibi birçok alanda kısıtlanmasına sebep olmaktadır.

Engelli bireyler, ilköğretim çağlarında eğitim almak istedikleri kurumlarda idarecilerin sorumluluk almak istemediklerini söylemeleri veya diğer çocukların psikolojilerini bozacakları gerekçesiyle kayıt aşamasında zorluklarla karşılaşmaktadırlar (Akbulut, 2012). Kayıt sonrasında ise engelli öğrencinin uygun ortam hazırlanmadan ve kendisine yeterli destek sağlanmadan genel eğitim sınıfına alınması da çeşitli sorunların doğmasına neden olmaktadır. Kaynaştırma öğrencisi olarak bulundukları sınıflarda diğer öğrenciler tarafından yakın arkadaş olarak tercih edilmedikleri ve çalışmayan, başarısız, çok konuşan, yalnız kalan, dalgın, dağınık ve düzensiz bireyler olarak tanımlandıkları görülmüştür (Eratay ve Pınar, 2006). Eğitime devam etme sürecine benzer bir şekilde çalışma hayatında da karşılaşılan zorluklar yalnızca işe alınma sürecinde olmamakta, çalışma hayatına katıldıktan sonra da

devam etmektedir. Engelli bireyler çalışmakta olduğu yerde kötü söz ve davranışlara maruz kalabilmekte, dışlanmakta ve kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Bunun sonucu olarak da kendini kabul ettirme, sosyal açıdan yeterli ve çalışma hayatında üretken bireyler olduklarını kanıtlama noktasında daha fazla efor sarf etmektedirler. Çalışma arkadaşlarının sahip olduğu olumsuz tutumlarla baş ederken gösterilen çaba psikolojik yıpranmalara neden olarak bireylerin çalışma hayatından uzaklaşmalarına yol açmaktadır (Orhan ve Uysal, 2019).

Olumsuz tutumlar yalnızca engelli bireye yönelik olmayıp engelli bireyin ailesini de kapsayabilmekte, aile bireylerinin de dışlanmasına ve suçlanmasına neden olabilmektedir. Bu suçlamalar, bireyin engelinin anne ve babanın yaptığı hataların veya kötülüklerin sonucu olarak meydana geldiği yönünde olabilmektedir. Ebeveynler, toplum içerisinde karşılaştıkları damgalanmalardan korunmak amacıyla dışarı çıkmamakta, ev ziyaretlerinde bulunmamakta, bu şekillerle de kendilerini toplumdan izole etmektedirler (Aslan ve Şeker, 2011).

Engelli bireylere karşı olumsuz tutumların azaltılıp olumlu tutumların geliştirilmesi, bireylerin toplumda eşit haklara sahip olmalarına, hizmetlerden eşit ölçüde yararlanabilmelerine ve üretken bireyler haline gelebilmelerine olanak sağlayacaktır (İldız ve Tezel, 2018). Bu nedenle de olumsuz tutumların ve bunlar sonucunda oluşan stereotipik yargıların değiştirilmesinde engelli bireylerin her alanda daha görünür hale gelmeleri önemlidir (Aslan ve Şeker, 2011). Olumsuz tutumların değiştirilmesinde engelli bireyler ile eşit statüde temas içinde bulunmanın etkili olduğu düşünülmektedir (Allport, 1954, akt. Horner, Johnson ve ark., 2002). Buna göre engelli bir akrana ya da akrabaya sahip olan veya daha önce engelli bir birey ile etkileşime girmiş kişilerin daha olumlu tutumlara sahip olduğu ve engelli bireylerin haklarına karşı daha duyarlı olduğu görülmüş (Horner, Johnson ve ark., 2002; Sezer, 2012), etkileşimin sıklığı ile engelli bireylere karşı olan olumlu duyguların ilişkili olduğu bulunmuştur (Stachura ve Garven, 2007).

Bu temasın veya etkileşim sıklığının sadece aile bireyinin engelli olması ile zorunlu hale gelmesinin yanı sıra, engelli bireylerle edilen arkadaşlıklar, aynı sosyal çevrelerde bulunmanın veya aynı ortamda çalışmanın ve vakit geçirmeninde bu olumlu tutumu desteklediği söylenebilir. Günümüzde engelli bireylerin eğitim, ekonomik, sosyal vb. ihtiyaçlarını karşılayan ve özel gereksinimli bireylerle olan teması arttırmaya imkan tanıyan bir başka yer ise Sivil Toplum Kuruluşları'ı olabilmektedir.

1.2. STK ve Gönüllülük Kavramları Üzerinden Engellilik

Sivil toplum kuruluşları (STK)'nın dünyaya yeniden yön veren yeni liberalizmin en önemli temel araçlarından biri olduğu savunuluyor (Talas, 2011). Keyman (2004) Sivil Toplum Ku-

ruluşlar'ının demokratik, katılımcı, kimlikleri tanıyıcı, fikirleri konuşTURUP tartışTırıcı olduğu taktirde toplumsal hayatta önemli rol ve fonksiyonlara sahip olduğunu belirtiyor. Günümüzde, yeşil örtü kampanyası, hayvanları koruma kampanyası, sokak çocuklarını koruma projeleri gibi ekonomiden politikaya, kültürden sosyal hayatın bütün yönlerine kadar STK'lar geniş bir alana sahip olmaya başlamıştır (Talas, 2011). Ayrıca STK'lar genellikle dayanışmacı, gönüllü ve idealist insanlardan oluşan kadrolardır (Werker& Ahmed, 2007). Yani, STK, dostluk, kolektiflik, gönüllülük ve birlikte bir şeyler başarma duygusu esasına dayanır (Talas, 2011). Ülkemizde de gönüllülük esasına dayanan faaliyetlerde bulunan Sivil Toplum Örgütleri toplum için yararlı, sosyal ve hayır amaçlı çalışmalarda bulunmaktadır ve genellikle dernek ve vakıf adı altında faaliyet göstermektedir (Özdemir, Başel & Şenocak, 2004).

Sivil Toplum Kuruluşları'nı daha iyi anlamak amacıyla öncelikle sivil toplum nedir onu anlamak gerekmektedir. Çaha (2006) sivil toplumu bireylerin kendi arzularıyla oluşturdukları ortak yaşam alanını olarak tanımlamaktadır. Devletin dışında olmak ve kendi içinde demokratik bir işleyişin olması sivil toplumun iki temel kriteridir (AB Uyum Süreci ve STK'lar, 2004). Sonuç olarak, sivil toplum, toplumsal yapıyı etkiler, dönüştürür, hareket ettirir ve ona ivme kazandırır ve sivil toplum kuruluşları da toplumları yönlendirme konusunda politika oluşturan aktörlerden biridir (Talas, 2011). Esnek yapı, yüksek verimlilik ve desantralize örgütlenme devletlerin STK'lar ile ileri düzeyde işbirliği yapmasına ve özellikle ileri Batı ülkelerinde 1980'lerden itibaren devletin refah hizmetlerine ek olarak kendisine yer bulabilmiştir (Özdemir, Başel & Şenocak, 2004).

"Kâr gütmeyen kuruluşlar", "kâr gütmeyen sektör", "üçüncü sektör", "gönüllü kuruluşlar", "özel gönüllü kuruluşlar", "hükümet-dışı kuruluşlar", "kâr için olmayan kuruluşlar", "bağımsız sektör", "hayırsever yardım kuruluşları", "hayırsever kuruluşlar", "vergiden muaf kuruluşlar", "sosyal hareketler" vb. STK ile aynı anlama gelen ve en yaygın olarak kullanılan terimlerdir (Uslu, 1999). Tarihsel olarak STK için ülkemizde cemaat, cemiyet, tarikat, lonca ve vakıf gibi farklı terimler kullanılsa da (ATO, 2004) günümüz Türkçesinde ise vakıf, dernek, sendika, oda, kooperatif, kulüp gibi türleri içinde barındıran kuruluşlar için genel olarak Sivil Toplum Kuruluşları terimi kullanılmaktadır (Özdemir, Başel & Şenocak, 2004). Dolayısıyla İngilizce non-governmental organizations (NGOs) olarak bilinen Türkçe karşılığı ise STK olarak kabul edilen kavram, katılım veya temsilen hükümete dâhil olmayan doğal ve yasal şahıslar tarafından yaratılan hükümet dışı örgütler şeklinde tanımlanmaktadır (Talas, 2011). Başka bir deyişle STK'lar, devletten bağımsız olarak, farklı toplumsal sorunlar üzerinde çalışan, gönüllülük esasına dayanan, üyelerin çıkarlarının ötesinde topluma hizmet amaçlı çalışan, kar amaçsız ve siyaseti etkilemek amacı güden yasal çerçevede faaliyet gösteren örgütlenme olarak ifade edilebilir (Şahin, 2007).

Genel olarak ise sivil toplum kuruluşlarının işlevleri; kamuoyu oluşturmak yoluyla bireylerin taleplerinin dile getirilmesine yardımcı olmak, çoğulcu toplum yapısının oluşumunu sağlamak suretiyle piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak, kendi içlerinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak, pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ya da bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilmek olarak tanımlanabilir (Güneş, 2004).

STK'ların sağladığı faydalar noktasında ortaya gönüllülük kavramı çıkmaktadır. Gönüllülük bireyin kendi iradesi dışında zorlama, baskı gibi unsurlar olmadan kendi iradeleri ile toplumsal fayda sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunması olarak adlandırılmaktadır. STK'lar da bireylerin gönüllülük faaliyetinde bulunmalarına zemin hazırlamaktadırlar. Eğitim, sağlık, çevre gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren STK'lar insan kaynağı sayesinde bu alanlardaki ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaktadırlar. Gönüllüler de bu noktada tamamlayıcı bir rol üstlenerek bu faaliyetlerin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadırlar. Gönüllülük faaliyetlerinin sağladığı fayda yadsınamayacak kadar önemlidir. Bunun için Birleşmiş Milletler gönüllü çalışmaların faydalarını duyurmak ve bu tarz faaliyetlerdeki artışı sağlamak amacıyla 2001 yılını Uluslararası Gönüllüler Yılı, 5 Aralık gününü de Uluslararası Gönüllüler Günü olarak ilan etmiştir (Balaban ve İnce, 2015)

Gönüllü faaliyetlerde bulunan bireyler takım çalışmasını ve yardımlaşmayı öğrenmekte, yeni yaşam deneyimleri kazanmakta, organizasyon becerilerini geliştirmekte ve farklı kurumları tanımaktadırlar (UNV, 2014). Ayrıca gönüllülük genç bireyler için gelişim ve öğrenme noktasında önemli bir role sahiptir. Gönüllülük sayesinde kişisel beceriler ve yetkinlik kazanan gençler bu sayede mesleki gelişimleri adına da mesafe kat etmiş olmaktadır. Gönüllülük, bireysel faydalarına ek olarak bireylerin çevrede bir değişim meydana getirmelerinde önemli bir araç olarak toplumsal fayda sağlamaya da hizmet etmektedir. Gönüllülük faaliyetleri maddi yükü azaltmakta, aynı zamanda toplumsal kalkınma hedeflerine katkı sunmaktadır. Gönüllüler toplumun ortak sorunlarına çözüm bulur ve bu yönde uğraş gösterirken toplum içerisinde de dayanışma güçlendirilmiş olmaktadır (Aydınlığıl, 2013). Sağlanan bu faydalar sonucunda STK'lar dünyada ve Türkiye'de her geçen gün artan bir şekilde önem kazanmaktadır (Talas, 2011).

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü 2021 güncel verilerine göre Türkiye'de toplam 122.101 adet faal dernek bulunmaktadır ve bunlardan sadece 1405 tanesini Engelli dernekleri oluşturmaktadır (www.siviltoplum.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2021). 31.32 % oranla en çok faaliyet gösteren dernek alanı Mesleki ve Dayanışma Dernekleri; 0.01% oranla ise en az

faaliyet gösteren dernek alanı çocuk dernekleridir (www.siviltoplum.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2021). Türkiye geneli derneklerde çalışan sayısına baktığımız zaman 2013 yılında 63. 084 gönüllü 29.228 maaşlı çalışan bulunurken 2019 yılı son verilere göre ise 42. 218 gönüllü 45.557 maaşlı çalışan bulunduğu tespit edilmiştir (www.siviltoplum.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2021). Buradan hareketle zaman içerisinde derneklerde gönüllü çalışan kişi sayısının düştüğünü gözlemleyebiliriz.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de 1405 tane engelli derneği bulunmakta olup faaliyet gösteren derneklerin sadece 1.15%’sini oluşturmaktadır (www.siviltoplum.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2021). Buradan yola çıkarak STK ve engellilik ilişkisine bakacak olursak, engellilik hakları aktivistleri, komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa’da kurumsallaşmayı ve engelli insanlar için toplum yaşamını teşvik etmede kritik bir rol oynamışlardır (Holland, 2008). Bununla birlikte, son derece yenilikçi engelli aktivistleri ve sivil toplum kuruluşu (STK) liderlerinden oluşan gruplar yıllar içerisinde engelli bireyler için engelli haklarını ve topluluk yaşamını teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi başarılı girişimleri uygulamayı başarmışlardır (Zolkowska, Kasior-Szerszen & Blaszkiewicz, 2002). STK’lar, sivil toplumun bir sonucu olarak engelli insanlara hizmet ve savunuculuk sağlanmasında uzun zamandır rol oynamakta ve demokratik bağlamlarda hayati öneme sahip olmaktadır (Holland, 2008). Ayrıca, engelli hizmet, hak ve savunuculuğunu üstlenen STK’ların ayrımcılıkla mücadele, ayrımcılığa neden olan önyargılarla mücadele, ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi, ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ayrımcılıkla ilgili hukuki işlemlerin yürütülmesinde taraf olmak gibi faaliyetler STK’ların ayrımcılıkla mücadele açısından yapabilecekleri eylemler olarak belirtilmektedir (Beyazova, 2012).

Türkiye Fiziksel Engelliler Vakfı, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, Özürlüler Vakfı, Altı Nokta Körler Derneği, Omurilik Felçlileri Derneği, Görme Özürlüler Derneği, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, Türkiye Körler Federasyonu, Engelli İnsan Hakları Derneği, Sakatlar Derneği gibi dernekleri Türkiye’de engellilerin haklarına yönelik çalışan örgütler arasında sayılabilir (Beyazova, 2012). İstanbul Zihinsel Engelliler için Eğitim ve Dayanışma Vakfı’da tüm bu derneklere ek olarak özel gereksinimli genç ve yetişkin bireyleri hayata hazırlayıp, sosyal yaşamda yer almalarına yönelik çalışmalar yapmakta, projeler üretmekte, özel gereksinimli bireylerin haklarını koruyacak ortamlar yaratmakta ve farkındalık oluşturmak maksadıyla sosyal sorumluluk projeleri düzenlemektedir (www.izev.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2001). “Yanımda ol, Benimle ol” başlıklı çok yakında hayata geçecek olan farkındalık projesi, çevre konusundaki duyarlılığı yansıtmak maksadıyla engelli bireyler ile birlikte gerçekleştirilen “Çevre Muhafızları” projesi ve daha bir çok projeyi üretmekte ve hayata geçirmektedir (www.izev.gov.tr, Erişim Tarihi: 13.02. 2021). Sonuç olarak, STK’lar engellilik konusunda birinci elden sahip oldukları bilgi ve deneyimler ışığında gerek hak

kazanımları gerekse ayrımcılığın önlenmesi buna bağlı olarak çözüm üretici ve kapsayıcı projeler yürütmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Babaoğlu, 2019).

Bu bağlamda Türkiye'nin özel gereksinimli bireylerle çalışan STK'ları sayesinde, bireylere hayatlarının birçok alanında temas edebileceği bir toplumsal fayda sağlayabilecek alan açmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede özel gereksinimli bireylerle olan teması arttırıp, o alandaki ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamalarına olanak sunar. Bu çalışmalar sayesinde hem toplumsal anlamda hem de bireysel olarak faydalar oluşabilmektedir. Özellikle de özel gereksinimli bireylere olan katkının dışında, toplumsal algı olarak kendini gösteren engellilere karşı olan olumsuz tutumları da azaltmaya ve değiştirmeye yardım edebilir.

Bu çalışma, özellikle de yaş olarak daha genç ve üniversite eğitimi alan bireylerin özel gereksinimli bireylere karşı sahip olduğu tutum ve algıları, farklı değişkenlerle inceleyip literatüre katmak istemektedir. Ülkemizde engelli bireylere yönelik tutumlar ile ilgili çalışmaların çoğu 2006 yılından sonra yapılmış, çoğu nicel araştırma yöntemlerine dayalı olup Ankara ve İstanbul çevresine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda da en fazla öğrencilerin tutumları araştırılmış ve yurtdışındaki çalışmalarla uyumlu olarak üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik olan tutum ölçeklerinden aldıkları puanların orta veya yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur (Horner, Johnson ve ark., 2002; Ildız ve Tezel, 2018). Fakat bu çalışmada, tutumların kişilerin çevresinde temas halinde olduğu engelli birey olmasının yanı sıra, özellikle STK'larda gönüllü olarak bulunmuş, engelli bireylerle çalışan kişiler için benzer sonuçlar elde edilip edilemeyeceği değişken olarak belirlenmiş ve bu tutumun STK ile ilişkisine bakılmak istenmiştir.

Bu çalışmayla birlikte aslında Türkiye'nin yedi farklı bölgesine ulaşıp, özellikle de psikoloji lisans ve yüksek lisans eğitimi alan kişilerin engelli bireylere olan tutumu ve bu tutum ve algının kişinin sahip olduğu demografik özelliklerin yanında, STK'ların ve üniversite desteklemelerinin (özel gereksinimli bireyler üzerine seminer, konferans, ders vb.) olumlu veya olumsuz tutum üzerindeki ilişkisine bakılmak istenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Psikoloji lisans öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının araştırıldığı bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde yürütülen, gruptaki bireylerin bir olgu ve olayla ilgili görüşlerinin, tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2012:59). Türkiye'nin birçok ilinden seçilen örneklemin engelli bireylere karşı olan tutumu ve bu tutumu etkileyen değişkenlere bakılmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Türkiye' de öğrenim gören 453 psikoloji lisans öğrencisi araştırmaya dahil olmuştur. Çalışma grubuna katılım ölçütü olarak 18-25 yaşları arasında olmak, psikoloji lisans veya yüksek lisans öğrenimi görmek koşulları esas alınmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubu, 2020–2021 öğretim yılında, 453 psikoloji öğrencisi oluşturmaktadır. 18-25 yaşları arasındaki 398 kız (%87,9) ve 55 erkek (%12,1) olmak üzere toplam 453 psikoloji öğrencisinden oluşmaktadır.

Çalışmada yer alan öğrencilerin, 17'si hazırlık; 148'i 1.sınıf; 77 kişi 2.sınıf; 104 kişi 3.sınıf; 95 tanesi 4.sınıf ve 11 tanesi yüksek lisans öğrencisidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Demografik Bilgi Formu ve 3 farklı algı ve tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekler; Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeği, Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği ve Sivil Toplum Kuruluşu Algısı ölçeğidir.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların kişisel bilgilerini öğrenebilmek için bir form geliştirilmiştir. Formda lisans öğrencilerinin cinsiyetlerini, öğrenim gördükleri sınıfları, yaşadıkları ili ve tutumlarına etki-

leyebilecek olan değişkenleri saptayabilmek amacıyla engelli yakınlarının olma durumu ve herhangi engelli bireyle bir STK aracılığı ile çalışma durumunu kapsayan sorular sorulmuştur. Demografik Bilgi Formu toplam 12 sorudan oluşmaktadır. Bu form uygulanan ölçeklere ek olarak katılımcılara verilmiştir.

2.3.2. Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeği

Yaralı, D. tarafından 2015 yılında geliştirilen ölçek Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeğidir. Ölçekteki maddeler 5’li likert tipi kapsamında kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir. Olumlu maddeler “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğinden başlamak üzere 1’den 5’e doğru; olumsuz maddeler ise, “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğinden başlamak üzere 5’den 1’e doğru puanlanmıştır. Pilot uygulamada bir cevaplayıcının alacağı en düşük puan 34 ve alacağı yüksek puan ise 170 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ve geçerlik çalışmaları için ölçeğin gelişiminde faktör analizi (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi çalışmaları SPSS 22 paket programı, doğrulayıcı faktör analizi çalışması ise Lisrel8.51 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında ölçeğin güvenilirlik çalışmaları ise pilot uygulamadan elde edilen sonuçlar üzerinden sırasıyla geçerlilik çalışması kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Yapılan geçerlilik çalışmaları sonucunda, özel gereksinimli bireylere yönelik tutum ölçeğinin 3 faktörde toplam 13 maddeden oluştuğu, faktör yük değerlerinin .551 ile .860 arasında değiştiği, toplam varyansın ise %58.592’sini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .841 olarak belirlenmiştir. (Yaralı, D. 2015)

2.3.3. Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği

Yelpaze, İ. ve Türküm, A. S. Tarafından 2018 yılında uyarlanan ölçek 3 alt boyuttan oluşmakta ve toplam 31 madde içermektedir. Maddeler 5’li likert tipi şeklinde olup, ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçek doğrulayıcı faktör analizinde özgün form da olduğu gibi üç faktörlü (Duygu, Düşünce ve Davranış) yapı teyit edilmiş, ancak madde-toplam korelasyonu değerleri nedeniyle üç madde ölçme aracından çıkartılmıştır ($X^2 / df = 1.55$, RMSEA = 0.05, CFI = 0.91, IFI = 0.91 ve GFI = 0.80). Ölçeğin 31 maddeli Türkçe versiyonu engelli kişilere yönelik tutumun % 49.19’ünü açıklamaktadır. Benzer ölçek geçerliği için, Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmış ve toplam ölçek ile 0.38, Duygu alt boyutu ile 0.11, Düşünce alt boyutu ile 0.50 ve Davranış alt boyutu ile 0.36 pozitif ilişki bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için ise bütün ölçek, duygu alt boyutu, düşünce ve

davranış alt boyutları için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla, 0.90, 0.88, 0.89 ve 0.84 olarak bulunmuştur. (Yelpaze, İ. ve Türküm, A. S. 2018)

2.3.4. Sivil Toplum Kuruluşu Algısı Ölçeği

Yeşil, R. tarafından 2017 yılında geliştirilen algı ölçeği 28 maddelik ölçek halinde geliştirilmiştir. Taslak ölçek çalışma grubuna uygulanmıştır. Toplanan veriler üzerinde SPSS 15.00 yardımıyla ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin ölçüt geçerliliğini saptamak amacıyla, ilgili alanyazın taraması yapılmış; içerik ve amaç yönüyle benzer bir ölçek bulunamadığından benzer ölçekler geçerliliği hesaplanamamıştır. Ölçeğin güvenirliğini hesaplamak üzere veriler üzerinde iç tutarlılık ve kararlılık analizleri yapılmıştır. Toplam 28 madde ve 2 faktörden oluşan ölçeğin güvenirlik analizi Cronbach Alpha katsayısı formülü kullanılarak yapılmıştır. Ölçeğin kararlılık düzeyi, test tekrar test yöntemi uygulanarak hesaplanmıştır. Bilindiği üzere güvenilir bir ölçme aracının, kararlı ölçümler yapabilmesi gerekmektedir (Balci, 2009). Ölçeğin 28 maddelik formu, 160 öğrenciye beş hafta sonra tekrar uygulanmıştır. İki uygulamada elde edilen puanların ilişkisi incelenmiştir. (Yeşil, R, 2017)

2.4. Verilerin Analizi

Ölçek puanının demografik değişkenlere göre değişiklik gösterme durumunun test edilmesinde Pearson Korelasyon, iki gruplu değişkenler için t testi, üç ve daha fazla gruplu değişkenler için One-Way ANOVA testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya 398 kadın 55 erkek olmak üzere toplam 453 kişi katılmıştır, katılımcılara dair tanımlayıcı istatistiksel değerleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

		<i>N</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	398	87,9
	Erkek	55	12,1
Ailenizde engelli birey var mı?	Evet	380	83,5
	Hayır	75	16,5
Engelli arkadaşınız var mı?	Evet	344	75,6
	Hayır	111	24,4
Okulunuzda engelli bireyle- re yönelik farkındalık amaçlı herhangi ders, seminer vb. bir etkinliğe katıldınız mı?	Evet	286	62,9
	Hayır	169	37,1
Üniversitenizin imkanlarını en- gelli bireyler için uygun buluyor musunuz?	Evet	128	28,1
	Hayır	187	41,1
Herhangi bir Sivil Toplum Ku- ruluşu (STK) üyesi misiniz?	Evet	269	59,1
	Hayır	186	40,9

Katılımcılara Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği (ÖGBYTÖ), Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (ÇBTÖ) ve Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği (STKAÖ) uygulanmıştır, uygulanan ölçekler ve alt ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistiksel değerler tablo 2 (ÖGBYTÖ), tablo 3 (ÇBTÖ) ve tablo 4’te (STKAÖ) bulunmaktadır.

Tablo 2. Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

	<i>M</i>	<i>SS</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
ÖGBYT	4,05	,56	1,40	5

Tablo 3. Çok Boyutlu Tutum Ölçeği Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

	<i>M</i>	<i>SS</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Duygu	3,07	,67	1,43	4,71
Davranış	4,10	,63	1,75	5
Düşünce	4,23	,73	1	5

Duygu, davranış ve düşünce alt boyutlardır.

Tablo 4. Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği Tanımlayıcı İstatistik Tablosu

	<i>M</i>	<i>SS</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
STK-Algı	4,18	,51	1,79	5

Cinsiyet ve Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, cinsiyet ve tutum ölçeği (TÖ) arasında zayıf güçlükte negatif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=-,12$, $p < 0.5$). TÖ'nün cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla bağımsız iki örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonucunda TÖ'nün cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur ($t(451)= 2.56$, $p < 0.5$). Kadınların ($m=4,07$, $sd=.54$) erkeklere göre ($m=3,87$, $sd=.65$) daha yüksek skora sahip olduğu saptanmıştır.

Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği ve cinsiyet arasında zayıf güçlükte negatif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=-,11$, $p < .05$). Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği'nin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla bağımsız iki örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonucunda Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği'nin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur ($t(451)= 2.34$, $p < 0.5$). Kadınların ($m=4.21$, $sd= 50$) erkeklere göre ($m=4.04$, $sd=,51$) daha yüksek skora sahip olduğu saptanmıştır.

Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği ve Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, TÖ ve Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği'nin arasında orta güçlükte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=,33$, $p < .01$).

Çok Boyutlu Tutum Ölçeği'nin (ÇBTÖ) alt boyutlarından düşünce alt boyutu ve Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, TÖ ve ÇBTÖ-düşünce arasında orta güçte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=29,6$, $p < .01$).

Çok Boyutlu Tutum Ölçeği'nin alt boyutlarından davranış alt boyutu ve Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, TÖ ve ÇBTÖ-davranış arasında orta güçte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=17,9$, $p < .01$).

Okulunuzda engelli bireylere yönelik farkındalık amaçlı herhangi ders, seminer vb. bir etkinliğe katılım durumu ve Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutum ölçeği arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, okulunuzda engelli bireylere yönelik farkındalık amaçlı herhangi ders, seminer vb. bir etkinliğe katılım durumu ve TÖ arasında zayıf güçlükte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=.14$, $p < 0.1$). TÖ'nün katılım durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla bağımsız iki örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonucunda TÖ'nün katılım durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur ($t(453) = -3,08$, $p < 0.1$). Alanların ($m=4,19$, $sd=.50$) almayanlara göre ($m=4,18$, $sd=.52$) daha yüksek skora sahip olduğu saptanmıştır.

Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği ve ÇBTÖ-davranış arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, Sivil Toplum Kuruluşu Algı ölçeği ve ÇBTÖ-davranış arasında zayıf güçlükte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=25.3$, $p < 0.1$).

Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği ve ÇBTÖ-düşünce arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, Sivil Toplum Kuruluşu Algı Ölçeği ve ÇBTÖ-düşünce arasında orta güçlükte pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=.415$, $p < 0.1$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de öğrenim gören psikoloji lisans öğrencilerinin engellilere yönelik tutumunun çeşitli sosyodemografik değişkenler aracılığıyla incelendiği bu çalışmada; katılımcıların engellilere yönelik genel tutumlarının yüksek düzeyde olumlu (%81) olduğu görülmüştür.

Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının incelendiği literatürdeki diğer çalışmalarda da öğrencilerin genellikle engelli bireylere yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. (Karataş, 2020; Yıldırım-Sarı, 2010; Şahin & Akyol, 2010; İcagasıoğlu-Coban vd., 2017; Gedik & Toker, 2018).

Araştırmamızdaki bu bulgu, literatürdeki diğer çalışmalarla da desteklenmektedir. (Şahin & Akyol, 2010, Chen ve ark.,2002; Martin ve ark., 2005; Karataş, 2020; Tervo vd., 2002; Yıldırım-Sarı vd., 2010; Gedik & Toker, 2018; Siller & Chipman, 1964; Greenbaum & Wang, 1965). Bununla birlikte literatürdeki bazı araştırmalar cinsiyetin, engellilere

yönelik tutum üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını gösterirken, (İcagasıoğlu-Coban vd., 2017; Ünal & Yıldız, 2017; Zheng vd., 2016), erkek öğrencilerin tutumunun, kadın öğrencilere göre daha olumlu olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Şahin & Bekir, 2016). **Araştırmamız sonucunda bulduğumuz, kadınların erkeklere göre daha olumlu tutuma sahip olmasının olası bir açıklaması toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle kadına yüklenen bakım veren, şefkat veren, anaç rolü olabilir. Bununla birlikte birçok toplumda kadınların hala dezavantajlı grup olarak görülmesinin, başka bir dezavantajlı grup olan engelli bireylere yönelik daha olumlu tutumlara sahip olmasına neden olduğu düşünülebilir.**

Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) yönelik algı ile engelli bireylere yönelik tutum arasındaki ilişki olumlu yönde anlamlı bulunmuştur. Bu durum, Sivil Toplum Kuruluşlarının toplumdaki engellilere yönelik tutum üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir.

Babaoğlu (2019) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, neredeyse katılımcıların tamamının engellilik konusunda dernekleşmenin; yasal kazanımlar, toplum algısındaki olumlu yönde değişim ve engelli bireylerin toplum içinde daha görünür kılınmasını sağladığını düşündüğü görülmektedir. Bununla birlikte, STK literatürü gelişmiş ülkelerde de son 25-30 yıldır genişlemeye başlamıştır ve sınırlı bir zamanı kapsamaktadır. Ülkemizde ise bu konudaki yayın sayısı oldukça sınırlıdır ve STK eğitimi yok denecek düzeydedir. Bu nedenle STK konusunun bilim insanları tarafından dünyada sistematik bir şekilde çalışılması gerekmektedir. (Özdemir vd., 2010)

Araştırma bulgularında elde edilen bir diğer sonuç ise katılımcıların okuldaki engelli bireylere yönelik farkındalık amaçlı ders, seminer vb. bir etkinliğe katılma durumunun, engelli bireylere yönelik olumlu tutumla ilişkili olduğudur.

Araştırmamızdan elde edilen bu bulgu literatürdeki diğer çalışmalarla da desteklenmektedir (Donaldson, 1980; Tait, 2000; Hodge, 1998). Bununla birlikte engellilere yönelik bir ders alıp almamanın engelli bireylere yönelik tutum üzerinde etkili olmadığını gösteren araştırma sonuçları da mevcuttur (Şahin & Bekir, 2016; Karataş, 2020). Literatürdeki sonuçların değerlendirilmesi sonucu, kişilerin engellilik durumu ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olmasının engelli bireylere yönelik olumlu tutumu artırmak için önemli bir adım olabileceği ifade edilse de yeterli değildir. Nitekim literatürde, eğitimin engelli bireylere yönelik olumlu tutumu sağladığı fakat bu değişimin kalıcı olmadığı (Flower vd., 2007; Stachura ve Garven, 2003), zamanla unutulduğu ve tutumların eski haline döndüğünü gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Özyürek, 2010). Kişilerin engelli bireylere yönelik tutumundaki olumlu değişimin kalıcı olabilmesi için yalnızca bilgilendirilmede bulunmak veya yalnızca engelli bireylerle etkileşime geçmek yerine, ikisinin birlikte sunulması önerilebilir (Lee ve Rodda, 1994; akt. Batık, 2008).

Gerçekleştirdiğimiz araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmamızdaki örneklem nispeten küçüktür. Engellilere yönelik tutumlar üzerine gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda kullanılmak üzere daha geniş bir temsili örneklemin kullanılması gerekebilir. Bununla birlikte araştırmaya daha fazla erkek üniversite öğrencisinin katılımının gerçekleşmesi, daha kapsamlı bir sonuca ulaşmayı sağlayabilir. Katılımcıların yanıtları sosyal istenirlik gibi belirli önyargı faktörlerinden etkilenebilir. Ayrıca verilerin çevrimiçi ortamda toplanmasının yerine yüz yüze toplanması, bulgulardaki hata payını azaltabilir. Son olarak literatür tarandığında psikoloji lisans öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının değişimini inceleyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır, bu nedenle bulguların gelecekteki araştırmalar ile desteklenmesinin gerektiği unutulmamalıdır.

SONSÖZ

Günümüz dünyasında insanlar pek çok olgu ve olayla iç içedir. Gündelik hayatın insan üzerine yansımaları, kişinin iç dünyası, hisleri ve düşünceleri bir bütünü oluşturur. Birbiri ardına gelen zincir halkaları, toplumun oluşmasında ve aynı yeryüzünde birlikte yaşamın devam etmesinde bir mihenk taşı görevi görmektedir. İnsanlar doğar, büyür, yaşar ve yaşamları bir gün sonlanır. Asıl olan bu döngü içerisinde, kişinin ne derece ve nasıl yaşadığıyla daha çok ilişkilidir. Peki, insan nasıl yaşarsa insan olur? Görerek mi, duyarak mı, farkında olarak mı?

Farkındalık, kendini gerçekleştirme yolunda en üst basamağa ulaşan erdemli insan için bir kimliktir, bir yaşayış biçimidir. Çevrede ve toplumda, yaşanan olaylara duyarsız kalmama, toplumu hep daha ileriye taşıma yolunda lokomotif görevi görmektedir. Küçük yaşlardan kazanılan bu kimlik, yaşam boyu geliştirilip farkındalık temelleri güçlendirilirse en üst seviyeye yani kendini gerçekleştiren erdemli insana ulaşır. Erdemli insan olma yolunda, insanlar neler düşünüyor? Düşünceler ve eylemler gerçekten de birbiriyle örtüşüyor mu? Bu bağlamda davranışların incelenmesi gerekliliği doğmuş; insani duyarlılıkları, aktif fikir akışları ve mesleki yetileri dolayısıyla, bu araştırma Türkiye'nin tüm bölgelerindeki psikoloji öğrencilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir.

Araştırmanın getirileri ve elde edilen sonuçlar oldukça memnun edicidir. Yaşam boyu süreçte, eğitim öğretim dönemlerinin gelişime en açık evresinde engellilik, gönüllülük ve sivil toplum kavramları üzerine düşünen ve bu konuda girişimde bulunmaktan çekinmeyen bir grubun varlığı gurur vericidir. Gelecek günlerde, duyarlı bir birey olma yolunda; sivil toplumla iç içe olmak, gönüllü olmak ve bu gönüllülük faaliyetlerini süregelen hale getirmek toplum açısından çok önemlidir.

Araştırma duyurusu yayınlandığı andan itibaren duyarlı insan olma davranışlarını eyleme döken ve büyük bir taleple araştırmaya dâhil olan katılımcılara teşekkürlerimi sunarım. Büyük bir özveri ve çabanın ürünü olan araştırma, psikologlar ve geleceğin psikologları tarafından sonuca ulaştırıldı. Bu noktada teşekkürü kendilerine bir borç bilirim. Teması insan, bütünü hizmet olan benim de meslektaşlığımı paylaştığım çalışma arkadaşlarımdan istekli ve özverili talebi; ümidimizin bizlerde ve gençlikte olduğunu bir kere daha tescillemiştir.

Zihinsel ve beden farklılığı bulunan bireyler ve öğrencilerin bireylere karşı tutumlarını araştırırken aynı zamanda sivil toplumla iç içe olmayı teşvik eden araştırmamızı gururla sunarız. Bilimin ışığında farkındalık temelli nice araştırmalarda buluşmak dileğiyle...

Psikolog Ebru Demirtaş

KAYNAKÇA

- AB Uyum Süreci ve STK'lar (2004), Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XIV, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten Eşit miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me) ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (Seçbir), 1-15.
- Aktel, M., & Erten, Ş. (2017). Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin engellilik alanına yaklaşımı: Hükümet programları üzerinden bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 165- 177.
- Altıparmak, S. ve Sarı, H.Y. (2011). Manisa İlinde Engelli Bireylere Karşı Toplumsal Tutum. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 13, 110-116.
- Antonak RF, Livneh HL. Measurement of attitudes towards persons with disabilities. *Disability Rehabilitation*, 22, 211-224.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1).
- Aslan, M. ve Şeker, S. (2011). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu.
- ATO (2004), "AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası" Ankara: ATO Yay., (Çevrimiçi): <http://195.155.145.1/turkce0index10.html>, 02.11.2004.
- Aydınlıgil S. (2013), "Sosyal Politika Geliştirmede Yeni Bir Alan: Gönüllülük, Türkiye'de Gönüllülük- Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi", www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/mdgs/Turkiyedegonulluluk.pdf, (10.12.2014).
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). Engelli Bireyler İçin Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğin İncelenmesi: Tekirdağ Örneği. *Artium*, 2, 20-32.
- Babaoğlu, P. (2019). Engellilerin karşılaştığı toplumsal sorunlar: Ankara'daki sivil toplum kuruluşları örneği. (Yüksek Lisan Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman). <https://hdl.handle.net/11492/4713>

Balcı, A. (2009). Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler. Ankara: PegemA Yayınevi.

Beyazova, A. (2012). Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Birleşmiş Milletler (2009). “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, <https://aile-vecalisma.gov.tr/media/12325/engellilerin haklarina iliskin sozlesme kilavuz.pdf>.

Bogart, K. R., Bonnett, A. K., Logan, S. W., & Kallem, C. (2020, June 11). Intervening on Disability Attitudes Through Disability Models and Contact in Psychology Education. Scholarship of Teaching and Learning in Psychology. Advance online publication.

<http://dx.doi.org/10.1037/stl0000194>.

Burcu, E. (2011). Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 37-54.

Chen RK., Brodwin MG., Cardoso E. & Chan F., (2002). Attitudes toward people with disabilities in the social context of dating and marriage: a comparison of American, Taiwanese and Singaporean college students. *Journal of Rehabilitation* 68(4), 5– 11. <https://search.proquest.com/openview/08cdec8794e481a95660415441b65469/1?pq-origsite=gscholar&cbl=37110>

Çaha, Ö. (2006). Bir kez daha sivil toplum üzerine. Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma, 1(1).

Caykaytar, A., Melekoğlu, M., & Yıldız, G. (2014). Geçmişten Günümüze Özel Gereksinimli Olma ve Zihin Yetersizliği: Dünya’da ve Türkiye’de Kavramların Evrimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(Özel Sayı), 111- 122.

Daruwalla P, Darcy S. (2005). Personal and societal attitudes to disability. *Ann Tourism Res*, 32, 549-570.

Donaldson, J. (1980). “Changing attitudes toward handicapped persons: A review and analysis of research”. *Exceptional Children*, 46(7), 504-514. DOI: 10.1177/001440298004600702

Eratay, E. ve Pınar, E.S. (2006). Genel Eğitim Sınıflarındaki Zihin Engelli Öğrencilerin Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(13), 24-47.

Flower, A., Burns, M.K. & Bottsford-Miller, N. A. (2007). Meta-analysis of disability simulation research. *Remedial and Special Education*, 28(2) 72-79. DOI: 10.1177/07419325070280020601

Gedik, Z. ve Toker, H. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları ve Sosyal Beğenirlik Düzeyleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 111-116.

Goffman, E. (1968). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Gökbay, İ.Z., Ergen, A. ve Özdemir, N. (2011). Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması: “Engelsiz Eğitim”. *Öneri*, 9(36), 1-8.

Güneş, İ. (2004). Sivil toplum kuruluşları. *Son Baskı Sanal Dergi*, 1(5).

Hodge, S.R. & Jansma, P. (1999). Effects of contact time and location of practicum experiences on attitudes of physical education majors. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 16(1), 48- 63, DOI: 10.1123/apaq.16.1.48

Holland, D. (2008), “The current status of disability activism and non-governmental organizations in post-communist Europe: preliminary findings based on reports from the field”, *Disability & Society*, 23(6), 543-555, DOI: 10.1080/09687590802328337

Horner-Johnson, W., Keys, C., Henry, D., Yamaki, K., Oi, F., Watanabe, K., Shimada, H. ve Fugjimura, I. (2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 365-378.

Icagasioğlu-Coban, A., Attepe-Ozden, S., Tekindal, M. A. & Polat, G. (2017). Assessing health science students' attitudes towards persons with disabilities in Turkey. *Biomedical Research*, 28(12), 5370-5377.

Ildız, G.İ. ve Tezel, D. (2018). Türkiyede Engelli Bireylere Yönelik Tutumlara İlişkin Çalışmaların İncelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 599-609.

Joseph J. Greenbaum & Dorly D. Wang (1965). A semantic-differential study of the concepts of mental retardation. *The Journal of General Psychology*, 73(2), 257-272, DOI: 10.1080/00221309.1965.9710720

Karakaya, İ. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. A. Tanrıöğen (Edt.) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı.

Karataş, Z. (2020) Sosyal hizmet ve ilahiyat lisans programı öğrencilerinin engelli bireylere ilişkin tutumları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15, 65-79. DOI: 10.46218/tshd.710073

Keyman, F. (2004), “Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye” *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 4*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf

Leonardi, M., Bickenbach, J., Ustun, T. B., Kostanjsek, N., Chatterji, S., & Consortium, M. (2006). The definition of disability: what is in a name? *The Lancet*, 368, 1219- 1221.

Martin HL., Rowell MM., Reid SM., Marks MK. & Reddihough DS. (2005). Cerebral palsy: what do medical students know and believe? *Journal of Paediatrics Child Health* 41(1-2), 43-47. DOI: 10.1111/j.1440-1754.2005.00534.x

Orhan, S. ve Uysal, S. (2019). Engelli Bireylerin Çalışma Hayatında Maruz Kaldıkları Duygusal Yükler: Sakarya İli Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 270-291.

ÖEH. (2012). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Mayıs 21, 2014 tarihinde T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü: http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetler_yonetmeligi_son.pdf adresinden alındı.

Özdemir, S., Başel, H., & Şenocak, H. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(56).

Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi . *Business and Economics Research Journal*, 1(1), 33- 54.

Öztabak, M.Ü. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9, 355-377.

Özyürek, M. (2000). Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi, Ankara, Karatepe Yayınları.

Özyürek, M. (2010). Tutumlar ve yetersizlikten etkilenmişlere yönelik tutumların değiştirilmesi (8.Baskı).

Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Çev. edt. M. Bütün & S. B.Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Peterson, D. B. (2005). International classification of functioning, disability and health: An introduction for rehabilitation psychologists. *Rehabilitation Psychology*, 50(2), 105- 112.

Siller, J., & Chipman, A. (1964). Factorial structure and correlates of the attitudes toward disabled persons scale. *Educational and Psychological Measurement*, 24(4), 831-840. <https://doi.org/10.1177/001316446402400410>

Stachura, K. and Garven, F., (2007). A national survey of occupational therapy students' and physiotherapy students' attitudes to disabled people. *Clinical Rehabilitation*, 21, 442–449.

Şenel, H.G. (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla, Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (1), 33 – 39.

Smart, J. F. (2008). *Disability, society, and the individual* (2nd ed.). Austin, TX: Pro-Ed.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2021). T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://www.siviltoplum.gov.tr>. adresinden alınmıştır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu Madde 4. (1983). Kasım 10, 2012 tarihinde <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/614.html> adresinden alındı.

Şahin, H. & Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19(15-16), 2271-2279. doi:10.1111/j.1365-2702.2009.03088.x.

Şahin, H. & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 20(3), 767-779. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/31706/347479>

Şahin, M. (2007), *Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Seçkin.

Tait, K. & Purdie, N. (2000). Attitudes toward disability: Teacher education for inclusive environments in an Australian university. *International Journal of Disability, Development and Education*, 47(1), 25-38. DOI: 10.1080/103491200116110

Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (29), 387- 401.

Tervo RC., Azuma S., Palmer G. & Redinius P. (2002). Medical students' attitudes toward people with disability: a Comparative study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 83(11), 1537– 1542. DOI: 10.1053/apmr.2002.34620

TÜİK, (2016). Nüfus ve Konut Araştırması, 2011. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276 Erişim Tarihi: 25.01.21.

Türkiye Özürlüler Araştırması. (2002). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

UNV. (2014), <http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/ourwork/partners/un-volunteers/>, (12.12.2014).

Uslu, İ. (1999), “Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ünal, V. & Yıldız, M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *International Journal of Social Science*, 57, 341-358. doi:10.9761/JASSS7010

Vural Batık, M. (2018). Psikolojik danışman adaylarının lisans eğitimi sonunda özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarındaki değişimin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 27-36. DOI: 10.31461/ybpd.399799

Wendell, S. (1996). *The rejected body: Feminist philosophical reflections on disability*. Hove, UK: Psychology Press.

Werker, E., & Ahmed, F. Z. (2007). What Do Non-Governmental Organizations Do? . *Journal of Economic Perspectives*.

WHO (2011). “World Report On Disability”, http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf, 09.04.2014. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun. Kabul Tarihi: 1/7/2005, Yayımlandığı Resmi Gazete: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Tarih: 7/7/2005 Sayı : 25868.

Yaralı, D. (2015). Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Bir Tutum Ölçeğinin geliştirilmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-11.

Yelpaze, İ. ve Türküm, A. S. (2018). Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeğinin Türk Kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 168-187. doi: 10.26466/opus.377906

Yeşil, R. (2017). Sivil Toplum Kuruluşu Algısı Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(3), 471-484.

Yıldırım-Sarı, H., Bektaş, M. & Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 27(2), 80-83. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/34923193/hemsirelik-ogrencilerinin-engellilere-yonelik-yeni-tp-dergisi>

Yönten-Balaban, A., Çoban-İnce, İ. (2015). Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30, 2, 149-169.

Zolkowska, T., Kasior-Szerszen I., ve Blaszkiewicz I. (2002), “European Union policy toward people with disabilities”, *Disability Studies Quarterly*, 22 (4), 217–224.

